

munk legjobb filológusainak — hatalmas anyagból kellett kiszűrnie a maga anyagát, ám — a dolog természetéből adódóan — bizonyos dokumentumoknak így is utána kellett járnia; magából a mégoly gadag Móricz-hagyatékából nem futotta volna e kötetre. Móricz szerkesztői levelezésének egy része ugyan, sejtetően, változatlanul lappang valahol (kérdés, előkerül-e valaha), ami azonban bekerült a kötetbe, az igen informatív, a további munkához jól hasznosítható. Rengeteg új anyag, nagy filológiai aprómunka van a jegyzetekben is (ez a rész önmagában is tekintélyes). Tasi József és munkatársai: H. Bagó Ilona, Papp Anna és Tóth Anna — feladatukhoz híven — számos esemény, utalás, irodalmi összefüggés történetét rekonstruálták. De nemcsak magyaráztak, értelmeztek s kiegészítettek — sok mindent újabb források közzétételével oldottak meg. Számos fontos szöveg így itt, a jegyzetekben olvasható. Részletkérdésekben, persze, néhol lehetne vitatkozni velük, egyes adatok hiányát szóvá lehetne tenni. Többször előfordul pl. ilyen magyarázat: „életrajzi adatait nem ismerjük”. Ezek azonban minden ilyen típusú munka szükségszerű s elkerülhetetlen velejárói; fönnakadni rajtuk nemcsak méltánytalan volna — nem is érdemes. A filológiai munka mindig folyamat, amelyet csak lezárni lehet, befejezni nem. Csak megismételhető tehát: a *Móricz Zsigmond, a Nyugat szerkesztője* a közzétett levelek révén is, a hozzájuk kapcsolódó filológiai munka révén is jó alap a további Nyugat-kutatáshoz. S mindahhoz, ami így vagy úgy a tárgyalt időszakban a Nyugathoz kötődött, vele összefüggésbe hozható. (*Petőfi Irodalmi Múzeum.*)

LENGYEL ANDRÁS

Választások és válogatások

A VÁLASZ (1934—1938) ANTOLOGIAJARÓL

„Sárközi választásra szólította fel szerzőit, pesti irodalmi vicc is volt arról, hogy a folyóirat címe felkiáltójellel — Válassz! — olvasandó” — idéz Széchenyi Ágnes a Kortársban megjelent, Sötér Istvánnal folytatott beszélgetéséből a Válasz antológiájának utószavában. A pesti kávéházakban születtek egyéb „viccek” is, más folyóiratok rovására, s ezek nem csupán a pillanat születte szójátékok voltak. Gaál Gábor A Korunk éveinek margójára (1939) írt cikkében a Választ elindító Németh László könyvéből idéz: „a pesti kávéházak szorongva lesték, hogy a kolozsvári Korunk kit enged be az új társadalomba, és kit rekeszt ki belőle”.

S valóban: a húszas-harmincas években a magyar folyóiratok címei irodalomszemléleti és politikai szempontból egyaránt telitalálatok voltak. Gondoljunk csak azokra a folyóiratokra, amelyekkel a Válasz is szembesülni volt kénytelen: a Szép Szó, a Kelet Népe, a 100%, az Együtt, a Pandora és a Fegyver (mellesleg nem ártott volna ez utóbbi kettőről az utószóban is pár szót ejteni, hiszen a folyóirat közvetlen előzményei voltak). Nem véletlenül említetem a Korunkat. A Korunk éppúgy vállalta a pesti kávéházak iróniáját, ahogy vállalta azt a Válasz is. Abban az időben valóban arról volt szó mindkét folyóirat esetében, sőt a többiekében is: vállalni és választani. Gaál Gábor találoán fogalmazta meg a címválasztás jelentőségét, mintegy általános érvényes-

séggel megvédve a kor határozott szellemi fronton elhelyezkedő lapjait: „A lap címe és a lap kialakításának belső akarata, ez a szó, hogy Korunk — ami azt jelenti, hogy a mi napjaink —, magyar, romániai és kelet-európai kötelezettségeken túl előírt európai, sőt annál is egyetemesebb kötelezettségeket is.” S ezt a régvolt választást vállalnia kell annak is, aki ma ezekből a folyóiratokból antológiát akar összeállítani. Hiszen éppen a korszak e folyóiratainak (már címükben sem titkolt) belső akarata, sokszor egyetemességet érintő céljai magyarázzák, hogy a, talán nem is annyira kései utódok újra felfedezni kívánják őket. Nem egyszerűen írásaikat, szerzőiket olvasgatva-értékelve, hanem szemléletüket és ízlésüket ötvöző szerkesztői munkájukat, módszereiket tudatosítván. Széchenyi Ágnes maga is ezekben a kérdésekben látja a Válasz antológiájának létjogosultságát: „Válaszutakat kereső válságkorszak terméke a Válasz. A problémák, amelyeket érint, vagy amelyek övezik a (fél)múlt problémái, s noha a folyóiratban legfontosabbnak ítélt sorskérdés a parasztság ügye, a földkérdés azóta megoldódott, számos olyan ideológiai-politikai gondolatkört is érintett, melyek a ma kérdéseinek történelmi háttérét jelentik.”

A nyilvánvaló azonosulás ellenére (vagy tán éppen ezért) nehéz műfaj az antológia műfaja. Nehéz egyszerűen formai okokból is: mi kerüljön bele (vagy hogy mi nem kerülhet bele, ahogy arra Kabdebő Lóránt is utal a Könyvvilágban Tamási Áron egyik szerzői jogokból utólag „kikerült” írása kapcsán), milyen súllyal vesznek részt bizonyos műfajú, tematikájú írások nemcsak a folyóirat egészében, hanem az egyes évfolyamokon belül.

A válogatás problémáját megkerülni nem, de más-más módon megoldani lehet. Tordai Zádor és Tóth Sándor például a Korunk fiktív számának álcázott antológiájában az egyszerűt, a megismételhetlent hangsúlyozzák, „a rácsodálkodást, a meglett gondolat örömeit”. A Válasz antológiájának ez kétségtelenül egyik nagy érdeme: a kiválasztott tanulmányok, írások között tallózva sokszor érezhetjük egy-egy majdnem elfelejtett, vagy csak magunkban félig megfogalmazott gondolatra ráismerés örömeit. Ami a válogatás szempontjait illeti: Széchenyi Ágnes biztos, határozott kézzel vezet minket írásról írásra, évfolyamról évfolyamra. Néha talán túlzott határozottsággal is. Elfedve ily módon néhány olyan jellegzetességét a folyóiratnak, amit ha másképpen nem is, de legalább hiányukkal kellett volna érzékeltetni. Néha jobban is kifejezésre juttatni, hogy a gondolati, tematikai folyamatosság mellett itt azért számról számra is változott valami, nemcsak az írásokban konkrétan, hanem valahol a háttérben, az irodalmi és politikai életben is.

Éppen ezért talán kár volt egyes évfolyamokon belül, a műfajok megfelelő változatosságának biztosítása kedvéért, illetve a tematika, a vezérfonal erőteljesebb érzékeltetése érdekében az egyes számok anyagát összekeverni. Ez bizony sokszor félrevezethet minket éppen a legfőbb kérdést illetően: milyen is a Válasz valójában. Az 1934-es évfolyamban például Kerék Mihálynak egy olyan írását olvashatjuk az első szám írásai közé keverve, amely tulajdonképpen a 3—4. összevont számban jelent meg. Ez látszólag nem sérti a Válasz szellemét, hiszen Kerék Mihály állandó szerzője volt, s Matolcsy Mátyás mellett a népi írók mozgalmának egyik legismertebb szakírója. Csakhogy a közölt tanulmány kiválasztása nem feltétlenül szerencsés, mivel az első két számban megjelent tanulmánynak a továbbgondolásáról van szó. S még egy példa arra: a válogatás ily módon óhatatlanul is az eredeti szerkesztői szándék, első pillantásra talán nem is szembetűnő átalakításához vezet. Igaz, Illyés Gyulától a Pusták népe (érthető okokból: közismertsége miatt) kimaradt az antológiából,

viszont így kimaradt az is, hogy az egyes folytatások, nyilvánvaló szerkesztői megfontolásokból, milyen szövegkörnyezetben jelentek meg. Gondolok itt Veres Péter, Nagy Lajos, Féja Géza, Kerék Mihály erre rímelő gondolatú írásaira.) Továbbá tény az is, hogy méltán kerültek egybe az olyan összetartozó írások, mint amilyen Vas István Levél egy szocialistához 1935 márciusa és 1936 októbere között megjelent különböző „felvonásai”, de ezáltal ismét elhomályosult valami abból a bizonyos „korhúség”-ből. Mégpedig éppen az, amiről Vas István olyan részletesen beszél Széchenyi Ágnesnek a Kortárs-beli interjújában, amikor bevallja: egyáltalán nem tervezte a leveleket ötrészesnek. S így mintha egy árnyalat „elsikkadt” volna, ami a korhúséget illeti. E módszer következtében így az egyes évfolyamok mintegy különálló antológiának tűnnek, egy-egy fiktív számnak. Csak még annyit ezekről a formai nehézségekről, amennyit a 100% antológiájának kísérő tanulmányában olvashatunk: „Korhúség és kultúrtörténeti jelentőség a KMP legális folyóiratának cikkeket válogatva ez a két szempont vezette a szerkesztőt. A két alapelv nem mindig találkozott.” Egy folyóirat anyagából összeállított antológia esetében valóban a kortörténeti jelentőségen van a hangsúly, de ez nem jelenti azt, hogy a kiválogatott anyag megfelelő szerkesztésével ne lehetne a mögöttes dolgokat, a finomságokat is érzékeltetni. Ide tartozik még, hogy talán szerencsésebb lett volna az utószóként csatolt kísérő tanulmányból leválasztani egy gyakorlatiasabb, útmutató jellegű előszót. Mert így bizony időnként megkísértheti az olvasót az a gondolat, hogy az antológiába válogatott szövegek az utószó elé csatolt mellékletek csak dokumentáció. (Ellenkező előielű megfontolásból volt szerencsétlen az is, hogy a Kortárs 1986/10. számában ez a tanulmány „Sznobok vagy parasztok?” címmel jelent meg.) Ezzel nem az utószó igazát akarom megkérdőjelezni, az magában is izgalmas olvasmány (különösen, ha ismerjük Széchenyi Ágnesnek a Kortársban megjelent beszélgetéseit is Weöres Sándorral, Vas Istvánnal). Az elmondottakkal csak arra szerettem volna felhívni a figyelmet: egy antológia elő- vagy utószava inkább eligazítás, semmint tanulmány jellegű kell hogy legyen. A hiányokra és a kihagyásokra utaljon, ne a vezérelvekre — azoknak az antológiából kell kiderülniük.

Ha már az utószóról, az antológia, illetve a folyóirat szerkesztésének ve-zérlő elveiről van szó, vegyük ezeket sorra röviden. Az alapvető kérdésben, azaz abban, hogy miképpen és milyen módon töltődött fel a folyóirat a népi írók mozgalmának tartalmat adó gondolataival, elképzeléseivel, pontos képet ad az antológia. Itt is inkább a részletek érzékeltetése jelent problémát.

Hiányzik például a szociográfiának nem a jelenléte, hanem jelenlétének igazi fontossága, szerepe a népi írók mozgalmának kialakulásában. Megtalálhatjuk ugyan a szépirodalmi és a publicisztikai szociográfia legjelentősebb képviselőinek írásait az antológiában, de sajnálatos módon kimaradtak azok a művek, amelyek a „tudományos diszciplínaként” művelt szociográfia jelenlétét bizonyítanák a folyóiratban. A szociográfus írók jelentős részét valóban az jellemezte, hogy az „élmény sodró erejénél fogva” jutottak el ahhoz a felismeréshez, hogy ismerniük kell azt a társadalmat, amelyben éltek. Ez azonban nem volt ilyen egyértelmű (nem szabad, hogy megtévesszen minket az akkor divatos romantikus képgazdagság): a népi írók azért nem vesztek el a „fülig való faluszerelemben”, a csak a „falukörül való járkálás”-ban. Határozott arculatot éppen a tudományos igénnyel és cézzal megírt szociográfiák, szociálpolitikai, agrár- és jogpolitikai, valamint egyéb hasonló írások adnak az egyes folyóiratoknak, így a Válasznak is. Márpedig az ilyen jellegű írások na-

gyobb részt kimaradtak: nemcsak az a sorozat, amely az agrárválsággal és a földreformmal foglalkozik a különböző európai országokban, hanem a magyar viszonyokkal foglalkozók egy része is. Márpedig ezek pontosabban megrajzoltatták volna a Parasztpárt, a Márciusi Front igazi szellemi hátterét.

Ugyancsak ellentmondásos része az antológiának a Válasznak, mint az „irodalmi öntudat megfogalmazójának” sajátosságait bemutatni hivatott része is. Itt talán kevesebből válogatni többet adott volna. Olvashatjuk például Németh László és Kerényi Károly levélváltását, mégis a szépirodalmi, a kritikai anyag válogatásában mintha nem érvényesülnének eléggé azok a gondolatok, amelyeket itt Németh László, de Kerényi is megfogalmazott, s amelyek a folyóiratban szerkesztői elvként meg is valósultak. Tulajdonképpen ez van amögött a sajátosság mögött, amelyet a visszaemlékezők a Válasz nyitottságának neveznek. Ahogy a görög irodalomban önmagát találta meg Németh László, ugyanúgy ismerhetünk rá a Válasz lényegére szépirodalmi anyagában. (Akármilyen furcsának is tűnhet első pillantásra: a klasszikus műveltség különös jelentőségre tett szert a XX. század harmincas éve magyar problémáinak megoldásában. Valahogy, bizonyos áttételekkel, ide kapcsolódnak Bálint Sándor népi hitet kutató írásai is.) Aki a „szakjából az ételalakítás igényével lépett ki, lemondhat-e arról, hogy az új élet mágusi sugárzásával egy egész nemzetre igyekezzen hatni?”

Összehasonlítva az antológia anyagát a Válasz első korszakának anyagával, elmondhatjuk: jól érzékelteti Németh Lászlónak a bevezetőben kifejtett óhaját, azaz hogy legyen „folyóiratunkból száj, amelyen át a magyarság álma végre felszakad”, de kevésbé sikerült érzékeltetnie, hogy ez a folyóirat első-sorban munkatér akart lenni a magyarság fejlődését igenlő, s e fejlődést tudatosítani, megvalósítani szándékozó írók, gondolkodók számára. Ennek ellenére a Válasz antológiája egy újabb fontos segédeszköz lehet a Válasz repertóriumára és a népi írók bibliográfiájára mellett. Hiszen: „a múlt mint ellenőrzés szükséges”. (*Magvető.*)

BAKONYI GÉZA

Demény János: Rézkarcok hidegtűvel

1907. május 11-én nyílt meg Paul Gauguin tárlata a budapesti Nemzeti Szalonban. Este a Vigszínházban bemutatták Frank Wedekind akkor merésznek ható híres színművét, *A tavasz ébredését*. Juhász Gyula a Gauguin-kiállításán ismerkedett meg Gulácsy Lajossal, este pedig, amint visszaemlékezett, vele és egyetemi társaival tüntettek azok ellen, „akik a rosszul értelmezett erkölcs nevében tüntettek a darab és az irodalom ellen... Felejtethetlen este volt”.

Másnap délelőtt kezdődött a Zeneakadémia új épületének fölavató ünnepségsorozata. A harmadik napon mutatkoztak be a volt növendékek. Bartók I. szvit-jét Csáth Géza a hangverseny legérdekesebb számának minősítette. S két nappal később, 17-én, Richard Strauss *Salome* című zenedrámájának előadásáról beszámolva fölfigyelt a szaporodó újdonságokra: „Statistikával szeretném kezdeni. Tagadhatatlan, hogy ebben az esztendőben érdekes dolgok